

УДК 658.5.012.7

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-
ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО
ОБЛІКУ В ІННОВАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Єршова Наталя Юріївна, к.е.н., доцент кафедри економічного аналізу та обліку,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми. В умовах інноваційної економіки зовнішнє середовище виступає істотним фактором, яке впливає на діяльність економічного суб'єкта. У зв'язку з чим, виникає потреба в розширенні обсягів інформації, використовуваної для прийняття управлінських рішень, у тому числі стратегічного рівня. Актуальними і своєчасними стають питання, пов'язані з формуванням інформаційно-економічного простору стратегічного управлінського обліку.

Аналіз досліджень і публікацій. Помітний внесок у розробку теоретичних аспектів формування інформаційного простору підприємств з позицій інноваційного та інформаційного менеджменту внесли М. Альберт, В. Дік, М. Портер, Ф. Хедоурі, Б. Мільнер, Р. Фатхутдінов, Є. Русакова, О. Шапорова, В. Гриньова, І. Булеєв, О. Пушкар, М. Кизим, А. Пилипенко, В. Пономаренко, О. Тридід, А. Череп та інші.

Історичний розвиток інформаційних систем підприємства, автоматизованої обробки обліково-аналітичної інформації та її використання в управлінні підприємствами відображені в роботах М. Переры, Г. Плаугга, М. Кутера, Дж. Фостера, Ч. Хорнгрена, М. Шварца, К. Шеннона, Х. Уэно, М. Мізінцевої, Я. Соколова, А. Шеремета, О. Брадула, Ф. Бутинця, В. Завгороднього, Л. Кіндрацької, М. Кузьмінського, Ю. Кузьмінського, В. Линника, Л. Ловінської, М.Р. Лучка, Є. Мниха, Л. Нападовської, М. Пушкаря та ін.

Проблеми формування обліково-інформаційного простору висвітлені в працях вчених: М. Ван Бреда, Е. Хендріксена, Е. Хелферта, Дж. Кларка, М.

Вахрушної, П. Нікіфорової, С. Ніколаєвої, О. Каверіної, В. Ковальова, А. Соколова, А. Шігаєва, Л. Шнейдмана, М. Бондара, О. Брадула, С. Голова, В. Євдокимова, Ю. Кузьминського, С. Кузнецової, М. Пушкаря та інших.

Значний внесок у розробку теорії і практики сучасного управлінського обліку, вивчення та дослідження його складових, внесли такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: А. Апчерч, П. Атрилл, Р.В. Вил, А. Дайле, К. Друри, Е. Лейни, Т. Скоун, Дж. Г. Сігел, Дж. Харріс, Д. Хан, Р. Хагеп, Д. Хігінс, Ч. Хорнгреп, П. Хорват, Дж. Фосгер, Х. Фольмут, Дж. Шим, Р. Ентоні, Дж. Ріс, А. Кізілов, О. Брадул, Ф. Бутинець, Л. Кіндрацька, Ю. Цал-Цалко, В. Шевчук та ін.

Формування інформації для цілей управління економічним суб'єктом пропонується в системах іменованих «обліково-аналітична система» [1], «інформаційне забезпечення» [2], «інформаційне поле» [3], «обліково-інформаційна система» [4, 5], «обліково-аналітичне забезпечення» [6, 7]. Так, у праці, присвяченій проблемі створення та функціонування системи управлінського обліку, яка пов'язувала б інтереси менеджменту та облікової політики, А.Н. Кізілов трактує управлінський облік як складову частину обліково-інформаційного простору. Зокрема, він вважає, що управлінський облік необхідно розглядати як «...сегмент структури обліково-інформаційного простору, функціонально орієнтованого на інформаційне забезпечення задач оперативного, тактичного та стратегічного управління» [8, с.25].

Формування цілей статті. Метою даної статті є обґрунтування концептуальних основ формування інформаційно-економічного простору стратегічного управлінського обліку на основі системного підходу.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання:

- з позиції системного підходу проаналізувати основні підходи до визначення термінів «простір», «інформаційний простір», «економічний простір»;
- обґрунтувати концептуальних основи формування інформаційно-економічного простору стратегічного управлінського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічною базою дослідження є системний підхід, який разом зі структурно-функціональним,

кібернетичним, методами моделювання та формалізації відноситься до загальнонаукових методів дослідження, які є своєрідною проміжною методологією між філософією і фундаментальними теоретико-методологічними положеннями спеціальних наук, у тому числі, облікової науки.

Облікове знання, як будь-яке інше, базується на чотирьох основних поняттях: простір, час, енергія, інформація. Простір і час як філософські категорії досі не мають однозначного тлумачення серед дослідників, але в понятійному апараті сформувався загальновизнаний визначення цих категорій з яскраво вираженим філософсько-фізичним аспектом. Простір - це філософська категорія, яка виражає протяжність, взаємне розташування матеріальних об'єктів (частин). Образно кажучи це певне «поле», в якому існують і взаємодіють різні об'єкти [9]. Час - сукупність відносин, що виражають координацію змінюваних один одного станів (явищ), їх послідовність і тривалість. Найбільш очевидний зв'язок з позиції філософії та фізики був встановлений між простором і інформацією. Власне простір сприймається людиною завжди, в будь-якій формі, яка і є інформацією: простір Евкліда, Лобачевського, Рімана.

У інформаціологічному аспекті розуміння терміну «інформаційний простір» базується на визначенні інформаційної сфери. В даний час існує безліч наукових підходів до трактування даного визначення. Інформаційна сфера - специфічна сфера діяльності суб'єктів суспільного життя, пов'язана з створенням, зберіганням, розповсюдженням, передачею, обробкою і використанням інформації [10]. Інформаційна сфера - сукупність суб'єктів інформаційної взаємодії або впливу; власне інформації, призначеної для використання суб'єктами інформаційної сфери; інформаційної інфраструктури, що забезпечує можливість здійснення обміну інформацією між суб'єктами; суспільних відносин, що складаються у зв'язку з формуванням, передаванням, поширенням та зберіганням інформації, обміном інформацією всередині суспільства [11].

Таким чином, під інформаційним простором економічного суб'єкта пропонуємо розуміти сукупність інформаційних ресурсів, системи формування,

поширення і використання інформації, а також, інформаційну інфраструктуру окремого економічного суб'єкта.

Основними структурними складовими інформаційного простору є інформаційні поля та інформаційні потоки. Інформаційне поле - це сукупність всієї зосередженої в даному об'ємі «простір-час» інформації, безвідносно до її форми і стану, що знаходиться у відриві від об'єкта відображення, так і від суб'єкта сприйняття. Рух інформації в інформаційному полі здійснюється за допомогою фізичного зв'язку між реципієнтом і джерелом інформації, матеріалізованої в інформаційному потоці. Інформаційний потік являє собою в загальному випадку сукупність інформації, що переміщається в інформаційному просторі по каналу комунікації [1, 5, 8, 13, 14 та ін.].

Вітчизняні та зарубіжні вчені підкреслюють, що на сучасному етапі інформація управлінського обліку найбільше впливає на якісний рівень менеджменту [1, 2, 12, 13]. Особливістю управлінського обліку є не просто використання планових, нормативних, технічних, оціночних даних, а їх контекстне включення в процеси прийняття рішень певного рівня. Якщо це рішення поточного рівня, то інформація буде мати загальний характер, якщо ж це рішення стратегічного рівня, то інформація повинна обов'язково співвідноситися зі стратегічними цілями і завданнями. Визначальним критерієм тут буде саме її релевантність, тобто відповідність завданням, які вирішуються за її допомогою.

Контур стратегічного управлінського обліку формується відповідно до цілей стратегічного менеджменту - досягнення стійких конкурентних переваг в умовах інноваційної економіки. Конкурентні переваги – це штучний продукт окремого економічного суб'єкта, тому, стратегічний управлінський облік є технологією, яка дозволяє зосередитися на стратегічних перспективах окремого суб'єкта, включаючи звітність, дані, що відносяться до ринків збуту підприємства та його конкурентів, ринкові перспективи та життєві цикли продуктів. Таким чином, можна говорити про формування та акумулювання особливого типу знань на рівні стратегічного управлінського обліку, який забезпечує їх оформлення у тих чи інших мозаїчних конфігураціях маркетингу,

менеджменту, стратегічного контролінгу, стратегічного планування та інших. Саме знання, на нашу думку, виступають енергією – четвертою основною категорією філософії, яка рівнозначна активності, рішучості і виступає, так би мовити, рушійною силою розвитку підприємства. На відміну від класичної природничо-наукової парадигми знання в інформаційному просторі стратегічного управлінського обліку не розглядається як щось непорушне і постійне.

Під інформаційним простором стратегічного управлінського обліку пропонуємо розуміти сукупність інформаційних ресурсів, яка створюється на базі накопичених знань, загальноприйнятих і корпоративних стандартів, нормативно-методичних документів, облікової та необлікової інформації економічних суб'єктів, які підтримуються засобами інформаційної інфраструктури для забезпечення інфокомунікацій на рівні економічного суб'єкта.

Інформаційний простір пов'язаний з економічним простором економічного суб'єкта. Вивчення й аналіз різних точок зору на економічний простір і проблеми, з ним пов'язані, дозволяють говорити про три підходи до його дослідження територіальний, ресурсний інформаційний [15, 16, 17].

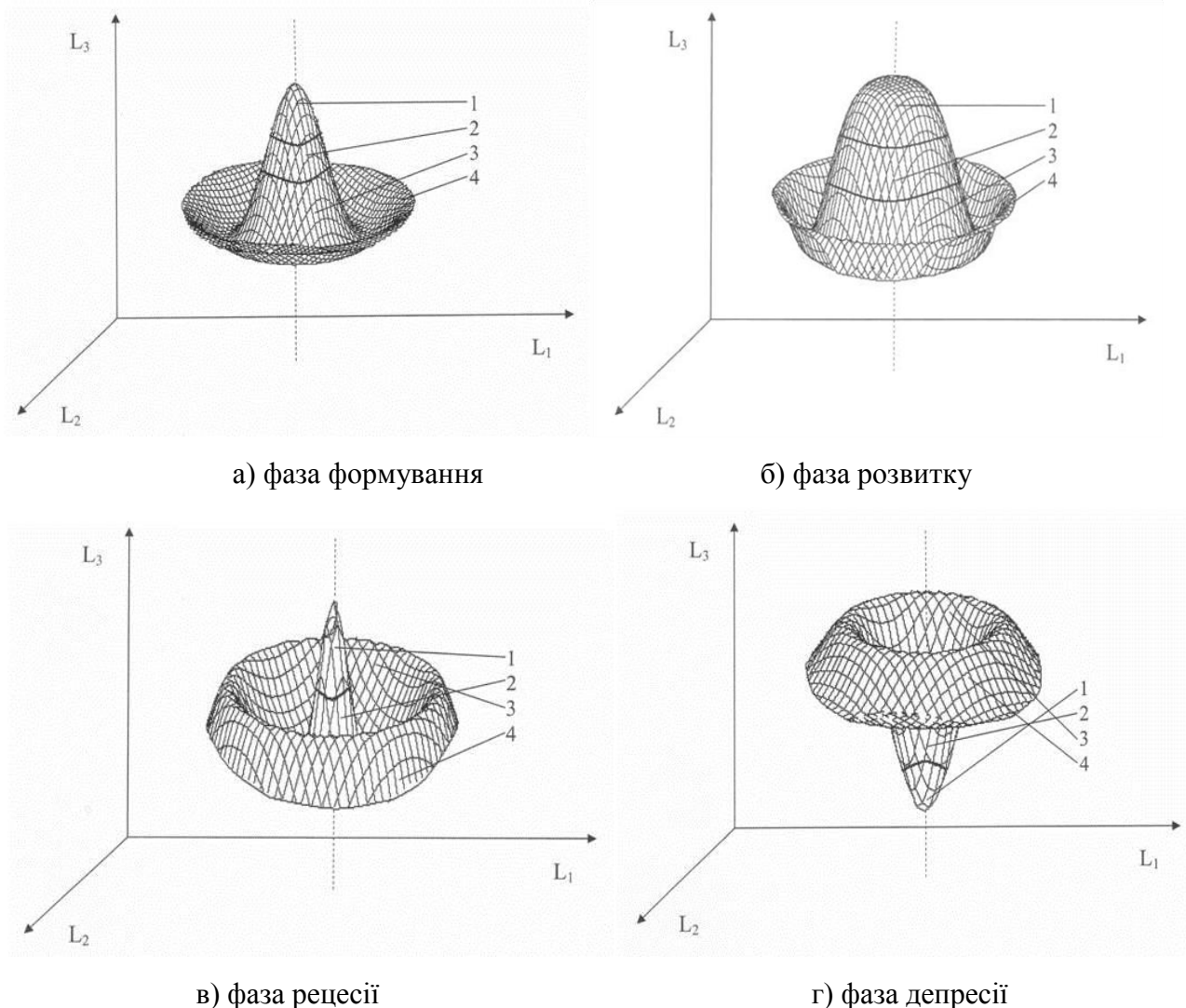
Яскраво виражений територіальний відтінок поняття економічного простору обумовлений історичним аспектом його розвитку. Проблеми формування і розвитку економічного простору зустрічаються ще в працях Адама Сміта, який обґрунтував концепцію абсолютних переваг (теорема обміну, яка встановлює зв'язок ринку, поділу праці і ефективності виробництва) і Давида Рікардо, який створив теорію порівняльних переваг (принцип порівняльних переваг у міжрегіональній торгівлі і теорія ренти за місцем розташування). Поняття економічного простору тісно пов'язане з теорією розміщення виробництва і, насамперед, зі штандортними теоріями, розробленими німецькими економістами XIX - початку XX ст. Саме в теорії розміщення виробництва вперше економіка почала розглядатися як «просторова» категорія. Основоположником теорії розміщення є Йоган Генріх фон Тюнен (Thunen) [15, 16].

Інформаційний підхід до визначення економічного простору отримав розвиток лише з XXI століття. Суть підходу полягає у трактуванні

економічного простору через інформаційну складову економічного процесу. Е. Іванов [17] вважає, що економічний простір формується інформаційними потоками, які циркулюють між господарюючими суб'єктами, і саме вони визначають структуру цього простору. В. Сироежін [18] приділяє значну увагу інформаційному обміну між елементами господарської системи. На думку Пефтїєва В.І. «Економічний простір - система відносин щодо використання економічних ресурсів» [19, С.19]. Через інформаційні потоки визначає економічний простір Р. Шибусава (Shibusawa): «Економічний простір може інтерпретуватися як деяка комерційна частина Інтернету, за допомогою якої здійснюється управління потоками вироблених товарів» [26, с.39]. До представників розглянутого підходу відносяться не тільки представники різних економічних шкіл. Суміжні проблеми інформаційних взаємодій вирішуються представниками синергетичного напрямку - роботи Дж. Касти, Р. Хакена, П. Кругмана та ін. [20].

З нашого погляду, інформаційний підхід до визначення економічного простору представляється найбільш адекватним. Дійсно, на рівні економічного суб'єкта взаємодія з економічним простором здійснюється через зовнішні (щодо суб'єкта) трансакції у формі обміну інформацією та входження в загальний інформаційний потік. Більш того, інформаційний підхід до визначення економічного простору - це лише окремий випадок більш загального процесного підходу. На основі узагальнення існуючих підходів, представляється, що економічний простір підприємства - це система взаємозв'язків зовнішніх (упорядковуючих) і внутрішніх (організуючих) факторів ділової активності економічних суб'єктів, розвиток якої забезпечується соціально-економічними факторами. Елементами, що утворюють економічний простір, є: сукупний економічний процес, економічний час, економічна конкуренція [21]. Економічний простір характеризується певним рівнем концентрації, яка впливає на конкурентоспроможність економічного суб'єкта. В результатах дослідження

мікроекономічних процесів з різним ступенем деталізації представлені фази життєвого циклу економічного простору (рис. 1).

Осі: L1 - рівень синхронізації економічного часу; L2 - рівень конкурентоспроможності економічного суб'єкта; L3 - рівень концентрації.

Цифри: 1 - основні економічні процеси; 2 - допоміжні економічні процеси; 3 - процеси життєзабезпечення загального економічного-процесу; 4 - процеси, що перешкоджають реалізації загально-економічному процесу.

Рисунок 1. Геометрична інтерпретація фаз економічного простору економічного суб'єкта [21].

В економічному просторі відбувається акумуляція інформації про економічне середовище і передача цієї інформації керівництву, що дозволяє знизити ентропію економічного простору та підвищити рівень її організованості, підняти ефективність функціонування суб'єктів

господарювання. Таким чином, інформація стратегічного управлінського обліку органічно вписується у контур економічного процесу, оскільки

Під інформаційно-економічним простором (ІЕП) стратегічного управлінського обліку пропонуємо розуміти сукупність інформаційних ресурсів, сформованих із застосуванням теоретико-методологічних і методичних прийомів та засобів стратегічного управлінського обліку, які підтримуються засобами інформаційної інфраструктури економічного суб'єкта для забезпечення взаємозв'язків зовнішніх (упорядковуючих) і внутрішніх (організуючих) факторів ділової активності економічних суб'єктів на стратегічному рівні. Фази економічного простору економічного суб'єкта, безумовно, впливають на формування його загальної та окремих стратегій, отже, на цілі, завдання стратегічного управлінського обліку.

З представленого визначення інформаційно-економічного простору можна сформулювати характерні риси стратегічного управлінського обліку:

- синергізм, як здатність підвищувати рівень інформаційної підтримки всіх структурних підрозділів і функціональних елементів стратегічного управління;
- інноваційність, як уміння системно реагувати на зовнішні зміни формуванням певного типу знань;
- інтеграція, як здатність використовувати внутрішню та зовнішню інформацію як фінансового, так і нефінансового характеру;

Основним елементом інформаційно-економічного простору виступають дані, відомості і знання, що відносяться до економічної сфері, зафіксовані на відповідних носіях інформації. Найважливішою інформацією, яку необхідно використовувати в стратегічному управлінському обліку, є стратегічна інформація, сформована в результаті моніторингу внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства. Під стратегічною інформацією розуміємо сукупність даних про внутрішнє і зовнішнє оточення, здатних допомогти в реалізації стратегічних цілей підприємства шляхом формування системи показників, коригування та використання яких дозволить в майбутньому зберегти і зміцнити стратегічні позиції економічного суб'єкта. В якості специфічних

ознак стратегічної інформації можна виділити її укрупнений характер, що відображає взаємозв'язки різних показників та їх динаміку. Інфраструктуру інформаційно-економічного простору стратегічного управлінського обліку формує організаційна структура, в якій проводиться збір, обробка, зберігання, поширення і передача економічної інформації всередині економічного суб'єкта.

Одночасно стратегічний управлінський облік використовує інформацію, сформовану іншими видами обліку - фінансовим, податковим, статистичним та оперативним управлінським, яка формується в обліково-інформаційному просторі. З нашого погляду, обліково-інформаційний простір, основу якого складають облікові інформаційні ресурси у вигляді бухгалтерської інформації (фінансової та управлінської) є складовою частиною інформаційно-економічного простору економічного суб'єкта. Облікова інформація все більше розширює межі своєї присутності, взаємодіючи з іншими компонентами інформаційного простору. Це виражається в появі нових видів обліку (екологічного, соціального, креативного). Облікова інформація висловлює ділову активність господарюючого суб'єкта і утворює функціонально відокремлену підсистему в управлінській інформаційній системі [22, 23]. За свідченням аналітиків, на частку облікової інформації припадає 70-80% загального обсягу економічної інформації, використовуваної в управлінні [2, 12]. Одна з основних функцій обліково-інформаційного простору - генерування необхідної релевантної інформації для відповідного рівня прийняття управлінських рішень у формі, зручній для сприйняття та аналізу реципієнтом.

Таким чином, ІЕП стратегічного управлінського обліку органічно вміщується в загальний ІЕП економічного суб'єкта. Йому притаманні іманентні властивості, формування яких залежить від контекстуального наповнення стратегічного управлінського обліку та властивості, які притаманні загальному інформаційно-економічному простору економічного суб'єкта:

- властивість вкладеності (фрактальності), коли інформаційно-економічний простір стратегічного управлінського обліку, будучи самостійною частиною, вкладений в інший і в той же час обидва являють собою єдину цілісність;

- властивість неоднорідності, впливає, з одного боку, нелінійності процесів, що відбуваються в економічному просторі економічного суб'єкта, з іншого - різного рівня синхронізації економічного часу в основних, допоміжних і обслуговуючих процесах;

- властивість самоорганізації, під якою розуміється здатність системи без специфічного впливу ззовні набувати деяку просторову структуру [20]. Така властивість виражається в здатності інформаційно-економічного простору стратегічного управлінського обліку певною мірою нейтралізувати наслідки зовнішніх і внутрішніх негативних процесів, що підвищує стійкість діяльності економічного суб'єкта та рівень організованості його економічних процесів.

Рисунок 2. «Вкладеність» інформаційно-економічного простору економічного суб'єкта (сформовано автором)

Висновки. З позиції системного підходу проаналізовані основні підходи до визначення термінів «простір», «інформаційний простір», «економічний простір». Визначено поняття «інформаційно-економічний простір стратегічного управлінського обліку» та його властивості: вкладеність (фрактальність), неоднорідність, самоорганізація. На основі проведеного дослідження обґрунтовано концептуальні основи формування інформаційно-економічного простору стратегічного управлінського обліку з метою подальшої можливості уточнення його функцій, завдань, принципів.

Література. 1. Брадул О.М. Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту корпорацій [текст] : монографія / О.М. Брадул. – Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : КНТЕУ, 2009. – 355 с. 2. Левицький С.І. Інформаційні системи на підприємствах: розвиток теорії та практики: [монографія] / С.І. Левицький, Р.М. Лепа, Ю.О. Коваленко, О.В. Фінагіна, К.В. Харіна / НАН України. Інститут економіки промисловості: [за ред. Лепи М.М.]. – Донецьк: ООО «Юго-восток», Лтд, 2007. – 250 с. 3. Ермакова Н. А. Контрольно-информационные системы в экономическом пространстве управленческого учета : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.12. Казань, 2005. 4. Кузьмінський Ю.А. Методологія бухгалтерського обліку в контексті реформування / Ю.А. Кузьмінський, М.Є. Кочубей // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 59-63. 5. Голов С.Ф. Сучасний стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.09 / С.Ф. Голов. – К. : КНЕУ імені В. Гетьмана, 2008. – 481 с. 6. Кузнєцова С.А. Бухгалтерський облік в системі формування управлінської інформації: методологія та практика: монографія / С.А. Кузнєцова. – Мелітополь: Таврійський державний агротехнологічний університет, 2007. – 297 с. 7. Євдокимов В.В. Концепція інтегрованої системи бухгалтерського обліку: теорія, методологія, організація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора экон. наук: спец. 08.00.09 / В.В. Євдокимов – Ж., 2011. – 37 с. 8. Кизилев А. Н. Концепция и модели построения адаптивной системы управленческого учета // автореф. дисс... д-ра. экон. наук. - М., 2002. 9. Алексеева А.П. Краткий философский словарь / Подобщ. ред. А.П. Алексеева – [2-е изд.]. – М. : Захаров, 2001. – 496 с. 10. Зиндер Е.З. Новое системное проектирование: информационные технологии и бизнес-реинжиниринг / Е.З. Зиндер // Системы управления базами данных. – 2005. – № 4. – С.23-31. 11. Меллинг В.П. / В.П. Меллинг // Системы управления базами данных. – 2005. – № 2. – С.18-24. 12. Пономарева С.В. Методология формирования системы учетно-контрольной информации для управления стоимостью компаний сферы интеллектуальных бизнес-услуг: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.12. Москва, 2013. 13. Бондар М.І. Бухгалтерський облік як інформаційна

підсистема системи управління / М.І. Бондар // Вісник НУ «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів: 2012. – № 721. – С.50-53. 14. Керимов В.Э. Институциональные аспекты формирования и развития управленческого учета // Международный бухгалтерский учет, 2011, № 32. 15. Чекмарев В.В. Экономическое пространство как понятие и категория экономической науки / Современные проблемы экономической теории. В 2-х ч. Ч. 2. М.: Парад, 2004. 16. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: Учебник для вузов. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. 17. Иванов Е.Е. Информация как категория экономической теории. – <http://rvles.ieie.nsc.ru:8101/parinov/ivanov/ivanov1.htm>. 18. Сыроежин И.М. Системный анализ экономической информации. – Л.: Изд-во ЛФЭИ, 1978. 19. Певтиев В.И. Концепции экономического пространства / В.И. Певтиев // Проблемы новой политэкономии. – 2001. – № 3. С. 14-21. 20. Рянский Ф.Н. Фрактальная теория пространственно-временных размерностей: естественные предпосылки и общественные последствия / Ф.Н. Рянский // Фракталы и циклы развития систем. – Томск : ИОМ СО РАН, 2001. 21. Ляпина М.В. Экономическое пространство: сущность, функции, свойства / М.В. Ляпина, И.С. Моисеева // «Вестник Тюменского государственного университета» – 2012. – № 3. – С. 34–57. 22. Кузьмін О.Є. Формування і використання інформаційної системи управління економічним розвитком підприємства: [монографія] / О.Є. Кузьмін, Н.Г. Георгіаді – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. – 368 с. 23. Шевчук В.Р. Стратегічний управлінський облік як система інформаційної підтримки конкурентної стратегії підприємства [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12559/1/55_281-285_Vis_722_menegment.pdf